

Інна Школьник

Доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри фінансів
Державного вищого навчального закладу
"Українська академія банківської справи"
Національного банку України

Міжнародні фінансові конгломерати у банківському секторі України

В умовах розгортання світової кризи основна увага міжнародної спільноти приділяється проблемам фінансового сектору. На регулярних зустрічах керівників держав у рамках економічно-фінансових форумів, що об'єднують не лише країни-учасниці G-7, а фактично перереформатованих у групу G-20, протягом 2008-2009 років активно обговорювали проблеми національних, регіональних та глобальної фінансових систем. При цьому акцентувалося на ролі потужних транснаціональних корпорацій, що функціонують на світовому фінансовому ринку, – фінансових конгломератах.

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ ФІНАНСОВИХ КОНГЛОМЕРАТІВ

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ сторіч спостерігається загострення і так доволі жорсткої конкуренції на міжнародному фінансовому ринку. Його розвиток спричинив глобалізацію світової фінансової системи. Водночас із посиленням конкуренції виникли умови для зміни структури фінансових посередників – від банків та фінансових інститутів до інтегрованих, потужних фінансових конгломератів. Слід зазначити, що окремо ролі банків та фінансових інститутів у розвитку фінансового ринку приділяється сьогодні досить значна увага. Тоді як діяльність інтегрованих фінансових посередників, особливо на національному ринку, висвітлено недостатньо.

Створенню фінансових конгломератів сприяли певні чинники. По-перше, – зниження, а іноді й скасування деяких регуляторних норм дало банкам можливість порівняно легко входити в новий бізнес, а отже, диверсифікувати джерела доходів за допомогою операцій як на грошовому ринку, так і на ринку капіталу. На рівні міжнародного фінансового ринку створення таких конгломератів стало

можливим після внесення певних змін до законодавчих документів. Зокрема, прийняття в США закону Гресса-Ліча-Блайлі замість закону Гласса-Стігалла, який розширив доступ до інвестиційних ресурсів для банківських установ у межах ринково орієнтованої моделі фінансового ринку, з одного боку, та – прийняття Базеля II, з другого, створило сприятливіші умови для розвитку фінансових інститутів в умовах банкоцентричної моделі. Але в обох випадках усі можливості, передбачені цими нормативними документами, передусім можуть бути використані потужними фінансовими конгломератами та міжнародно активними банками.

По-друге, розосередження банків, подальший розвиток і вдосконалення ринків капіталу в світовому просторі дало змогу корпораціям мобілізувати кошти за допомогою емісії облігацій і акцій. У результаті традиційне джерело банківського доходу – кредитування малих і великих підприємств ресурсами, що генеруються на низькодохідних депозитах, – суттєво "обміліло" через конкуренцію ринку капіталу і його професійних учасників. Така ситуація змусила банки шукати нові джерела доходів. Зокрема, вони почали активно освоювати інші сегменти фінансового

ринку, паралельно зростаючи самі. Так, банки активізували операції з цінними паперами, почали освоювати страховий бізнес.

Таким чином, зняття певних обмежень щодо перетікання капіталу в різні сегменти фінансового ринку, а також суттєве загострення конкурентної боротьби підштовхнуло фінансових посередників до консолідації активів, створення потужних, глобального масштабу фінансових груп, представлених практично у всіх сегментах фінансового ринку. Суттєва концентрація капіталу дала змогу безперешкодно входити на будь-які ринки. В умовах фінансових криз, що розвиваються, фінансові конгломерати мають усі можливості стати лідерами, практично витіснивши конкурентів.

Тривалий час проблемам функціонування таких конгломератів, оцінці їх впливу на стан фінансового ринку як у світовому масштабі, так і в межах тієї чи іншої національної фінансової системи, необхідності активного регулювання їх діяльності приділялася незначна увага. Сьогодні світова фінансова криза наочно продемонструвала, що фінансовий ринок – це насамперед ринок глобальний, здатний за короткий час безперешкодно перемишувати надвеликі обсяги капіталу. І

функціонування на ньому потужних фінансових конгломератів суттєво впливає на світову фінансову систему, не кажучи вже про національні.

Останнім часом усе частіше висловлюється думка про неефективність такої форми об'єднання, як фінансовий конгломерат. Як правило, основним аргументом при цьому є ситуація з одним із найбільших світових фінансових лідерів – Сітігруп (Citigroup). Ця компанія за результатами 2008 року втратила 27.7 млрд. доларів, що значною мірою було зумовлено збитками від операцій з цінними паперами та корпоративно-інвестиційним банкінгом, а також збитками, пов'язаними з виплатами за кредитами. Але для того, щоб оцінити позитивні та негативні наслідки функціонування фінансових конгломератів, необхідно розглянути діяльність не лише однієї компанії Сітігруп, а й інших. У цьому контексті слід наголосити, що оприлюднений у середині 2009 року Тимчасовим робочим комітетом Європейського Союзу з питань фінансових конгломератів (Interim Working Committee on Financial Conglomerates, IWCFC) перелік фінансових конгломератів на кінець 2008 року свідчить про те, що порівняно з 2007 роком їх кількість суттєво не змінилася [1].

Незважаючи на те, що компанії Сітігруп пророкували зникнення в найближчий час, вона все ж залишилася, оскільки поділилася на дві окремі операційні структури – Сітікорп (Citicorp) та Сітіхолдинг (Citi Holdings) у рамках нової структури фінансового конгломерату, але поділ самого фінансового конгломерату не відбувся. Таким чином, Сітігруп стане глобальним банком з обслуговування корпоративних та споживчих потреб, об'єднавши Глобальний банк по роботі з інституціональними клієнтами (Global Institutional Bank), управління з обслуговування комерційних операцій (Global transaction Services), Корпоративний та інвестиційний банк (Corporate and Investment Bank), Приватний банкінг (Citi Private Bank) і роздрібний банк (Retail Bank). Сіті Холдинг (Citi Holdings) об'єднає великі бізнес-підрозділи, що надаватимуть брокерські послуги, послуги з управління активами, здійснюватимуть споживче фінансування, іпотечне кредитування тощо. Ці підрозділи мають вагомий позиції на ринку, але не є пріоритетними для стратегії розвитку Сітігруп. За слова-

ми головного виконавчого директора конгломерату Вікрама Пандіта, "подібна структура підкреслює значення нашого ключового бізнесу, а також відображає швидкі та значні зміни, які відбуваються на фондових ринках, в операційних моделях та потребах наших клієнтів" [2]. За оцінкою рейтингу Глобал (Global) 500 [3], ця компанія залишається однією з найбільших у світі, хоча й дещо втрачає свої позиції (див. графік 1).

ФІНАНСОВІ КОНГЛОМЕРАТИ ВИХОДЯТЬ НА РИНОК УКРАЇНИ

Особливого значення функціонування потужних фінансових конгломератів набуває в контексті їх активного виходу на фінансовий ринок України до початку світової кризи. Причому таке входження відбулося не лише в найрозвинутіший банківський сегмент фінансового сектору, а й у небанківську сферу – особливо в страхову. Слід зазначити, що на вітчизняний ринок прийшли не лише світові фінансові лідери, а й потужні регіональні фінансові конгломерати, насамперед із країн Європейського Союзу.

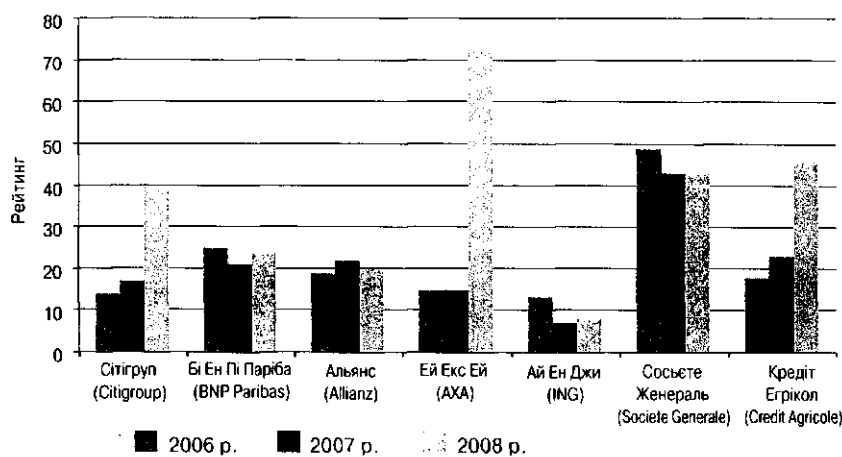
Позиції найпотужніших фінансових конгломератів, що входять до списку Глобал 500 і присутні на фінансовому ринку України, відображено на графіку 1. Якщо ж розглянути зміну позицій у рейтингу, то з'ясується, що частина конгломератів має досить незначні відхилення (Бі Ен Пі Паріба (BNP Paribas), Альянс (Allianz), Ай Ен Джи (ING), Сосьєте Женераль (Societe Generale)), інші ж у 2008 році суттєво знизили свій рейтинг (Сітігруп, Ей Екс Ей (AXA), Кредіт Еґрікол (Credit

Agricole)). Крім того, на графіку 1 не відображено ще один фінансовий конгломерат, що входить до п'ятисот найпотужніших компаній світу, – італійську Іntenза Санпаоло Ес. Пі. Ей. (Intesa Sanpaolo S.P.A.), яка протягом зазначеного періоду суттєво посилила свій рейтинг, піднявшись із 337 позиції у 2006 році до 137 – у 2008-у.

Зазначимо, що в Україні присутні й інші міжнародні корпорації, які мають усі ознаки фінансових конгломератів (по-перше, група компаній, що перебувають у загальній власності, основною цариною діяльності яких є фінансовий сектор; по-друге, у складі конгломерату є щонайменше два таких види фінансових інститутів: банк, страхова, інвестиційна чи лізингова компанія; по-третє, загальний баланс найменшого фінансового сектору групи перевищує 6 млрд. євро), хоча до переліку найбільших світових компаній вони не входять. Однак їх роль у розвитку регіональних фінансових ринків є дуже вагомою. Це РЗБ-УНІКА (RZB-UNIQA, Австрія), СЕБ (SEB, Швеція), Джeneralі (Generali, Італія), Пі Пі Еф (PPF) Петр Кельнер (Petr Kellner, Нідерланди).

Безумовно, на розвиток цих конгломератів у світовому масштабі суттєво вплинула фінансова криза. Та якщо розглянути дані таблиці 1, то стає очевидним, що оцінювати сучасну ситуацію на основі стану сумарних активів та зобов'язань не зовсім доречно, адже різких змін у цих показниках, за деякими винятками, майже не відбулося. І навпаки, компанії Бі Ен Пі Паріба, Іntenза Санпаоло Ес. Пі. Ей. (Intesa Sanpaolo S.P.A.), Кредіт Еґрікол у 2006 – пер-

Графік 1. Позиція в рейтингу Глобал 500 міжнародних фінансових конгломератів, присутніх на фінансовому ринку України

Таблиця 1. Основні показники діяльності міжнародних фінансових конгломератів, присутніх на фінансовому ринку України

Фінансовий конгломерат	Країна	Сегменти фінансового ринку України	Активи, млрд. євро				Сумарні зобов'язання, млрд. євро				Чистий прибуток, млрд. євро				Рентабельність акціонерного капіталу, %			
			2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2009 р.
Стітгруп (Citigroup)**	США	Банківський	1 290	1 498	1 394	1 325	1 208	1 420	1 293	1 216	14.7	2.5	-19.9	3.1	18.0	3.2	-19.6	2.8
Бі Ен Пі Паріба (BNP Paribas)	Франція	Банківський, страховий, інвестиційний	1 440	1 694	2 075	2 289	1 390	1 641	2 022	2 224	7.3	7.8	3	3.2	14.8	14.5	5.7	4.9
Альянс (Allianz)	Німеччина	Страховий	1 110	1 061	956	556	1 060	1 013	922	521	7	8	-2.4	1.9	14.1	16.7	-7.3	5.4
Ей Ай Джи (AIG)**	США	Страховий	671	726	619	595	601	661	581	553	9.6	4.2	-71	1.3	13.8	6.5	-18.9	3.2
Ей Екс Ей (AXA)	Бельгія	Страховий	728	723	674	675	680	377	636	636	5.1	5.7	0.9	1.3	10.8	12.4	2.5	3.4
Ай Ен Джи (ING)	Нідерланди	Банківський, страховий	1 126	1 312	1 332	1 188	1 189	1 273	1 303	1 156	7.7	9.2	-0.2	0.07	20.0	24.7	-0.63	0.2
Сосьєте Женераль (Societe Generale)	Франція	Банківський	957	1 072	1 130	1 059	928	1 044	1 094	1 021	5.2	1	2	0.4	18.0	3.5	5.6	1.1
Кредіт Еґрікол (Credit Agricole)	Франція	Банківський	1 260	1 414	1 653	1 605	1 226	1 373	1 611	1 562	4.9	4	1	0.4	14.2	9.9	2.5	0.9
Інтенза Санпаоло (Intesa Sanpaolo S.P.A.)	Італія	Банківський	292	573	636	638	274	521	587	588	2.6	7.2	2.5	0.5	14.1	14.1	5.2	1.0
РЗБ-УНІКА (RZB-UNIQA)	Австрія	Банківський, страховий, інвестиційний	116	137	157	немає даних	109	129	149	немає даних	1.2	0.8	0.048	немає даних	17.6	9.2	0.6	немає даних
СЕБ (SEB)***	Швеція	Банківський, страховий, інвестиційний	174	258	226	232	168	250	218	222	1.1	1.5	0.9	-0.02	18.8	17.8	12.0	-0.2
Дженералі (Generali)	Італія	Страховий	378	383	384	398	359	365	368	382	2.9	3.4	2.0	1.3	15.3	18.4	13.2	8.0
Петр Кельнер (Petr Kellner) (PPF)	Нідерланди	Банківський, страховий, інвестиційний	немає даних	немає даних	10.7	10.1	немає даних	немає даних	6.4	7.0	немає даних	немає даних	2.7	0.1	немає даних	немає даних	73.4	3.6

Таблицю складено автором.

* Дані за станом на 30.06.2009 р.

** Показники діяльності перераховано щодо курсу долара США в аналізованому періоді.

*** Показники діяльності перераховано щодо курсу шведської крони в аналізованому періоді.

Таблиця 2. Основні показники діяльності вітчизняних банків, що контролюються фінансовими конгломератами (за даними НБУ)

Банк	Власник (фінансовий конгломерат)	Країна походження власника	Частка власника у статутному капіталі	Активи, млн. грн.				Чистий прибуток (збиток), млн. грн.				Рентабельність (збитковість) власного капіталу, %			
				01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.07.2009 р.	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.07.2009 р.	01.01.2007 р.	01.01.2008 р.	01.01.2009 р.	01.07.2009 р.
Райффайзен банк "Аваль"	РЗБ-УНІКА (RZB-UNIQA)	Австрія	95.93	27 773	44 458	65 361	57 223	338	587	527	-1085	10.5	11.3	7.09	-16.81
Укрсиббанк	Бі Ен Пі Паріба (BNP Paribas S.A.)	Франція	81.42	22 370	37 664	55 697	50 972	69	200	428	-831	3.4	6.6	8.78	-15.74
Інг Банк Україна	Ай Ен Джи (ING)	Нідерланди	100	3 471	5 511	9 506	8 259	85	104	227	93	17.0	17.3	27.36	6.87
Правекс банк	Інтенза Санпаоло (Intesa Sanpaolo S.P.A.)	Італія	100	3 583	6 075	7 268	7 225	83	24	0.4	-193	22.9	3.3	0.03	-16.96
Каліон банк Україна	Кредіт Еґрікол (Credit Agricole)	Франція	100	2 098	3 041	5 250	4 353	52	96	271	193	27.6	33.6	43.38	30.51
Стітбанк Україна	Стітгруп (Citigroup)	США	100	2 658	3 612	5 090	3 567	60	115	394	246	23.4	30.4	46.36	31.44
Індустрально-експортний банк	Кредіт Еґрікол (Credit Agricole)	Франція	99.99	2 723	3 003	4 510	7 464	-54	14	2	0.2	-29.6	3.46	0.60	0.04
СЕБ банк	СЕБ (SEB)	Швеція	99.79	822	1 380	2 496	3 611	5	4	3	-87	3.9	1.8	1.0	-20.4
Профінбанк	Сосьєте Женераль (Societe Generale)	Франція	94.79	218	164	247	148	4	0.4	1	0.4	7.2	0.6	1.53	0.67
Хоум кредит банк	ППФ Груп Петр Кельнер (PPF Group) (Petr Kellner)	Нідерланди	100	1 427	1 773	1 531		3	4	2		0.9	1.17	0.65	
Приватінвест	ППФ Груп Петр Кельнер (PPF Group) (Petr Kellner)	Нідерланди	99.84	293	70	90	76	1	0.3	1	2	2.2	0.6	1.94	2.25

шому півріччі 2009 року мали змогу нарощувати свої активи. Стосовно ж фінансових результатів діяльності, то саме в них з усією очевидністю проявляється вплив кризи на діяльність інтегрованих посередників. Якщо зіставити показники рентабельності акціонерного капіталу, виявиться, що порівняно з докризовим 2006 роком у 2008-у вона різко знизилася в усіх перелічених нами фінансових конгломератах, а компанії Сітігруп, Альянс, Ей Ай Джи (AIG), Ай Ен Джи закінчили 2008 рік зі значними збитками. Результати ж першого півріччя 2009 р. свідчать про дієвість застосованих заходів щодо виведення фінансових конгломератів із кризового стану, зокрема, збиткові в 2008 році уже мають прибуток від своєї діяльності.

У той же час компанія Ес І Бі (SEB), яка за підсумками 2008 року мала один із кращих результатів рентабельності акціонерного капіталу – 12%, у першому півріччі 2009 року зазнала збитків у розмірі 20 млн. євро, а показник рентабельності ППФ Груп (PPF Group), який у 2008 році сягнув 73.4%, у першому півріччі 2009-го впав до 3.6%. Цей парадокс пояснюють так: “Чистий прибуток [ППФ Груп – ІШ.] у 2008 р. становив 2 732 млн. євро, що було зумовлено разовою угодою із Джeneralі Груп. У результаті цієї угоди засновано страхова компанія Джeneralі ППФ Холдинг. Відповідно, група PPF перебрала 49% фінансового результату холдингу” [4].

Слід зазначити, що конгломерати, незважаючи на складну фінансову ситуацію, продовжують активно працювати та освоювати нові інвестиційні проекти. Так, ППФ Груп у 2009 році придбала контрольний пакет акцій провідної роздрібно-російської компанії на ринку електроніки та побутової техніки “Ельдорадо”, заснувала компанія І Пі Холдинг (EP Holding) і Пі Пі Еф І Сі Ем Холдинг (PPF ESM Holding), які інвестують в енергетичний і промисловий сектори та у сферу нерухомості [4].

Звичайно, ситуація в материнських компаніях може безпосередньо впливати на становище підконтрольних їм установ. У зв'язку з цим побутувала думка, що фінансові конгломерати, які ввійшли на ринок України до розгортання світової кризи, з погіршенням економічного становища нашої країни вилучають свій капітал. Проте аналіз діяльності вітчизняних

банківських установ, підконтрольних фінансовим конгломератам, доводить протилежне.

Зауважимо, що фінансові конгломерати контролюють банківські установи з різним розміром активів – від потужних Райффайзен банку “Аваль” і Укрсиббанку до середніх і малих банків (див. таблицю 2). З точки зору їх власників – фінансових конгломератів, обсяги діяльності цих установ є незначними: сума активів найбільшого вітчизняного банку, що перебуває під їх контролем, не сягає й 1% від загального розміру активів фінансового конгломерату. Що вже казати про решту банків!

Фактично всі з цих банків знаходяться під цілковитим контролем своїх власників, частка котрих у їхньому статутному капіталі становить іноді близько 100%. Так, власник Укрсиббанку фінансовий конгломерат Бі Ен Пі Паріба Ес. Ей. (BNP Paribas S.A.), збільшив свою частку в статутному капіталі українського дочірнього банку з 51% до 81.4%. З'ясувати ж, скільки реально банків входить до складу фінансових конгломератів, важко, оскільки відстежити їх структуру – справа досить проблематична. Причиною тому – складна структура взаємозв'язків, а крім того, групи нерідко навмисно приховують інформацію від регуляторних органів, дбаючи лише про свої комерційні інтереси.

Тим банкам, які контролюються потужними фінансовими посередниками, належить понад 16% активів банківської системи України. Серед них – два найбільших вітчизняних банки – Райффайзен банк “Аваль” та Укрсиббанк, які контролюють відповідно близько 7% та 6% активів банківської системи країни. Примітно, що ці банки, за даними НБУ, на 01. 07. 2009 р. мали значні збитки –

1085 і 831 млн. грн. Ці показники є важливими з точки зору результативності роботи вітчизняної банківської системи в цілому, але практично не впливають на загальну результативність діяльності їх материнської компанії.

Вплив кризових фінансових явищ на діяльність міжнародних фінансових конгломератів на вітчизняному фінансовому ринку, зокрема в його банківському секторі, стане очевидним, коли будуть підбиті підсумки 2009 року – і не лише щодо підконтрольних банків та інших фінансових установ, а й щодо ситуації, яка складеться у фінансовому конгломераті в цілому.

Світова фінансова криза, безумовно, вплинула на стан фінансових конгломератів. Насамперед це виявилось у погіршенні результатів діяльності та доходів їх власників. Водночас саме криза сприяла суттєвій концентрації уваги на їх ролі як у глобальному фінансовому середовищі, так і на рівні національних фінансових ринків, а, крім того, привернула увагу власників та керівництва конгломератів до проблем управління цими масштабними інтегрованими компаніями. □

Література

1. Identification of Financial Conglomerates // http://ec.europa.eu/internal_market/financial-conglomerates/supervision_en.htm#identification. - 24.07.2009.
2. Уважаемые акционеры / Vikram Pandit // http://www.citigroup.com/citi/press/2009/090319a_ru.pdf.
3. Global 500. Our annual ranking of the world's largest corporations // <http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2009/index.html>.
4. Грунна PPF. Сообщение для печати // <http://www.ppf.cz/ru-html/index.php - 09.11.2009>.